

7. Sudbeni zapisnici.

Od svih su svakako najzanimiviji i najmnogobrojniji zapisnici veprinačkoga suda, koji se nalaze u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturama II. c. 77., II. d. 44., 121., 122. III. d. 57. IV. b. 43. i IV. c. 40. i prijepisi mnogih (ali nipošto svih) zapisnika latinicom veprinačkoga kapelana (1851.) Jakova Volčića pod signaturama I. b. 136., II. d. 183. i III. d. 57. Ti se zapisnici nalaze u vrlo trošnom stanju, tako da se nekoji uopće ne dadu ni pročitati, a za nijednu gotovu godinu nijesu posve potpuni. Za sada sam proučio i za štampu priredio sudbene zapisnike od god. 1500.—1552. i zapisnike iz god. 1589., 1590., 1591., 1598. i 1599., te sam prve predao Jugosl. akademiji, da ih štampa, dočim sam druge predao redakciji Vjesnika kr. zem. arhiva, da ih ona štampa. Ostali sudbeni zapisnici, kojih još nijesam za štampu priredio i to s razloga, jer ne znam, da li će biti štampani oni, koji su priređeni za štampu, neki polaze iz 17. vijeka, dapače neki i iz 18. vijeka. Malo ne svi napisani su kurzivnim glagolskim pismenima (samo neki iz 17. i 18. v. latinskim) i čistim narodnim hrvatskim jezikom, čakavskim narječjem.

Grad ili kaštel Veprinac potpadao je u to vrijeme kao što cijela istočna i austrijska Istra pod središnju zemaljsku upravu u Ljubljani. Na čelu cijele središnje uprave bio je u Ljubljani vrhovni zemaljski kapetan, koji se nije imao brinuti samo za valjanu upravu već i za valjano sudovanje. Vrhovnomu zemaljskomu kapetanu stajao je o bok zemaljski upravitelj (praetor provinciae), koji je u svim poslovima, najpače u sudbenim zamjenjivao zemaljskoga vrhovnoga kapetana u njegovoj odsutnosti, tako napose kod vrhovnoga zemaljskoga sudišta u Ljubljani. Naravno, da kada je došao sam vrhovni zemaljski kapetan u ovo sudište, tada nije došao onamo zemaljski upravitelj. Pored zemaljskog upravitelja bio je u Ljubljani i vrhovni zemaljski vicekapitan, koji je obavljao poslove vrhovnoga zemaljskoga kapetana, najpače one upravne, osobito kada je vrhovni zemaljski kapetan odsutan bio ili inače zapriječen bio. Katkada je vicekapetan bio podjedno i zemaljski upravitelj. Za sudstvo jesu svakako najznamenitiji tako zvani vicdomi (vicedomini) ili kako su ih u Istri (u Veprincu) zvali fictomi. Zemaljski vicdomi u Ljubljani imali su svoje vijećnike, izabrane neporočne, iskusne i razborite muževe iz svjetovnoga i svećeničkoga staleža. Ovo je vijeće ri-

ješavalo sa vicdomom redovno kao posljednja inštancija apelacije u raznim parnicama pučana kaošto i riješavalo kao prvomolbeni sud parnice zemaljske gospode (grofova i baruna) sa pukom, samo iznimno dozvoljena bila je apelacija na visoki carski regiment na Dunaju (Beču). Vicdom bio je izvjestitelj, u vrhovnom zemaljskom sudištu.

Austrijskim dijelom Istre upravljao je pokrajinski kapetan, koji je obitavao u prvoj polovici 16. vijeka na Rijeci, a kasnije u Kastvu. Od kako su se nastanili na Rijeci Isusovci, imali su i oni veliku riječ u upravi i sudstvu austrijske Istre kao gospodari i jurisdicenti raznih istarskih gradova i općina.

U upravi i sudstvu potpadao je pod riječki dotično kaptavski kapitanat i grad Veprinac, koji je imao svoj posebni sud i svoj posebni statut. Sud veprinački bio je složen od župana, suca i deset vijećnika, koji se u veprinačkim sudbenim odlukama (zapisnicima) redovito zovu „svetnici“ ili „stareji“. Župana i suca košto i satnika (službenika, koji je posredovao između oblasti i naroda i koji se zove na otoku Krku oficijal), koji nije bio član suda, birao je svake godine na dan svetih triju kralja (6. siječnja) veprinački narod, tako zvani „mali komun“, a zaprisegao ih je na zakon mjesni župnik ili plovani. Birani su bili samo na godinu dana. Naravno, da je jedan te isti čovjek mogao biti biran i ponovno puta županom ili sucem, premda nijesam opazio nijedan slučaj, da je bio biran uzastopce. Župan bio je podjedno načelnik i upravitelj općine, te je kao takav imao obavljati i upravne poslove. Župan i sudac zvali su se u sudbenom vijeću ordinariji dotične godine („tega“ ili „ovega leta“.) Vijećnici birali su se između isluženih župana i sudaca. Ove nije trebalo napose zapriseći, jer su već bili zaprisegnuti, kada su bili prviput izabrani za župane ili suce. Naslov župana i suca nosio je svaki jednom izabrani župan i sudac do smrti.

Budući da je bio izabrani župan i upravitelj ili načelnik općine, to je iznosio od zgrade do zgrade pred sudbeno vijeće i pitanja posve upravne prirode, da o njima vijeća. Ipak glavni posao veprinačkoga suda bile su sve građanske i sve kaznene parnice, dočim je vanparbene poslove obavljao javni bilježnik (očit nodar). Osim pomenutih poslova izdavao je veprinački sud policajne odredbe, davao u zakup općinsku zemlju, obavljao razne procjene i t. d.

Krivci se kazne redovno novčanom globom, samo kod velikih zločina zatvorom ili smrću. Odsude do 50 libara izriče župan sa svojim vijećnicima, a preko 50 libara kapetan ili vicekapetan, koji kod takovih odsuda i predsjedaju sudbenomu vijeću veprinačkomu. Stoga se i veći zločini i prekršaji ostavljaju za ona uročna vijeća, na koja dolazi kapetan ili vicekapetan riječki, dotično kasnije kastavski. Kapetan dotično vicekapetan imade redovno tri puta u godini doći na ovakova uročna vijeća, ali ako je potrebno, pozove ga veprinački sud i više puta.

Od globa do 8 libara ne ide ništa gospodi (kapetanu i vicekapetanu), od globa od 8—50 libara ide jedna trećina gospodi, druga trećina županu (dotično njegovu vijeću), a treća trećina tužitelju, dočim globe preko 50 libara idu sve gospodi. Ako veprinački sud pozove iznimno osim određenih uročnih vijeća, na koja mora doći kapetan ili vicekapetan, kapetana ili vicekapetana, tada nosi troškove za kapetana krivac, a ako se krivac ne nađe, tada veprinačka općina.

Ako je bio upleten župan ili drugi koji član vijeća u koju parnicu ili ako je bio možda tužen ili sam koga tužio, nije smio sjedjeti kod one rasprave u vijeću ni utjecati na sud vijeća. U takovoj je parnici predsjedao mjesto župana ordinarija najstariji župan.

K sudu nijesu morali uvijek pristupiti svi vijećnici (svetniki, stareji), već redovno samo veći dio. Iz sačuvanih sudbenih veprinačkih zapisnika razabiremo, da je potpuno sudbeno vijeće veprinačko sastojalo od 4 župana i 8 sudaca, od kojih je bio po jedan župan i po jedan sudac ordinarij dotične godine, dočim su bila tri islužena župana, a sedam isluženih sudaca. Već iz razmjerja broja župana i sudaca, koji su sačinjavali veprinački sud, razabiremo, da su bili sudu veprinačkomu preči i važniji poslovi strogo sudbene naravi nego li upravne.

Zapisnike kod veprinačkoga suda vodio je općinski pisar, obično kaki žakan, a kada je sudu predsjedao kapetan ili vicekapetan, tada kancelar riječke dotično kastavske kapitanije ili posebni pisar iste kapitanije. Kada su imali doći poslovi javnoga notara pred sud, vodio je o njima zapisnik ili sam javni notar ili u svojoj kući ili, ako je raspravi prisustvovao kapetan ili vicekapetan, pred sudom ili njegov zamjenik.

Sudački veprinački zapisnici jesu redovno kratki i zbijeni. Neki su, gotovo tako kratki, da nijesu danas nama jasni i razumljivi. Oni odulji razdijeljeni su redovno na četiri dijela. U

prvom se dijelu kazuje dan, koga se je parba vodila, i navode se članovi sudbenoga vijeća, koji su raspravu vodili. U drugom se dijelu navodi ime tužitelja i povod i zahtjev tužbe i ime optuženoga. U trećem se dijelu nalazi obrana ili odgovor tuženika. U četvrtom se dijelu nalazi zaključak suda. Nu više puta valjalo je ova četiri dijela zapisnika proširiti, osobito onda, kada je valjalo svjedoke preslušati. Preslušavanje svjedoka slijedilo je iza odgovora ili obrane tuženika, t. j. iza trećega dijela, a pred četvrtim, t. j. zaključkom suda ili odsudom.

Priziv imao se je podnijeti u određenom roku, a mogao ga je župan sa svojim vijećem i uskratiti, ako je sudbeno vijeće držalo, da je posve neosnovan. Ako nije bila parba jasna sudu, tada je sud raspravu odgodio, te naložio pružiti se strankama, da imadu u određenom roku pribaviti nužna dokazala. Katkada je cijelo sudbeno vijeće išlo na lice mjesta. To se je najviše događalo u upravnim i policijskim parbama.

Kod parnica o diobi baštine ili razvrgnuću zajednice i o ustanovljivanju međa, kada se stranke nijesu mogle nagoditi, odredio je sud, da si svaka stranka izabere po jednoga dobrog čovjeka, koji će zajedno proučiti i procijeniti njihove prijepore, pa ih na temelju toga izmiriti. Ako se ti pomirni muži ne bi mogli među sobom sporazumjeti, dao bi im sud još jednoga trećega pomirnoga muža, obično jednoga suca. Ovakovi pomirni muži zvali su se i procjenitelji ili štimaduri, a stranke imale su njima njihov trud platiti. Ako nijesu mogli pomirni muži izmiriti stranke, odredio je sud na temelju izvještaja pomirnih muževa. Pomirni bi se muževi zapisizali, da će pravo procijeniti, dapače i stranke bi se zapisizale, da će se pokoriti njihovim odredbama.

Sud veprinački nije sudio svaki dan već najmanje dva puta u mjesecu, svakih četrnaest dana, a kada je potrebno bilo, i više puta u mjesecu. U ovakav dan, kada je sud sudio, obavio je četiri do pet rasprava, a obavljalo se je sudovanje „v stole pravdenom“, i to na „plac komunskoj“ ili „v kuće svetoga duha“ ili „pred crekvu svete Ane“ ili „pred svetu Anu“ ili „pod ložu komunsku“, što će biti po svoj prilici uvijek jedno te isto mjesto. Samo iznimice se je obavljalo sudovanje u kući stranke ili na licu mjesta ili u kući župana ordinarija ili u kući javnoga bilježnika, a to gotovo uvijek ili u poslovima upravnim ili policijskim. Katkada se je sudovanje obavilo i u kući, u kojoj je odsjeo kapetan odnosno vicekapetan.

Pozive strankama uručivao je tako zvani „satnik“, koji je narodu javno oglasivao službene odluke općenitoga značaja kao

razne globe i zabrane, pa razne kupoprodaje košto i svaki prijenos vlasništva nad nekretninama. Oglasiti se je imao javno svaki predmet, koji se je imao narodu proglasiti, triputa i to u nedjelju, kada je narod izašao iz crkve, pred crkvom svete Ane. Sam čin oglašivanja zvao se je u Veprincu „kanat“ a satnik je „kantat“ dotično „skantal“ dotični proglas. Nijedna kupoprodaja ili budi kaki prijenos vlasništva nad nekretninama nije mogao dobiti pravne valjanosti, dok nije bio prije tri puta, tri nedelje uzastopce, skantan. Ovakovi kanti imali su se zabilježiti u notarske knjige, a ako je stvar došla radi raznih razmirica pred sud, i u sudbene zapisnike.

Svrha je bila kantima, osobito onima, koji su radili o kupoprodaji ili promjeni posjeda, da je mogao svatko, tko je mislio, da ima na to neko pravo, prigovoriti dotičnoj promjeni posjeda, jer je svaki prodavalac zemljišta imao ponuditi svoje zemljište na prodaju po tako zvanim ponudnim kmetima (redovno po dvama) najprije svojim rođacima, zatim susjedima, a onda istom drugim ljudima. — Tko nije dao svoju prodaju „skantati“, mogao je izazvati kod svojih rođaka i susjeda parnicu, te mu sud nije odobrio prodaje.

Služba satnika bila je od prilike posve jednaka u Veprincu službi tako zvanoga oficijala na otoku Krku, samo što se je oficijal odabirao na otoku Krku na dulje vremena, dotle naime, dok je bila općina s njime zadovoljna, a u Veprincu odabirao se samo za godinu dana.

Tko hoće tužiti koga na uročna vijeća, imade prije svoju tužbu obrazložiti, te ima doći u dan, u koji je pozvan, jer drukčije parnicu gubi. Od zločina vrlo je strogo sudio veprinački sud ubijstvo ili umorstvo, držeći se svoga zakona: „Ki bi ubil do smrti, zapada glavu“. Stoga su i bila u Veprincu vrlo rijetka ubijstva i umorstva.

Konačno je imao sud, napose župan, voditi i o tom brigu, da kmetovi plaćaju ili daju u redu gospodi propisane podavke. Kmetovi veprinački morali su davati gospodi kapitanije riječke dotično kastavske desetinu žita, vina i jaganjaca. Od toga je išlo popove četvrti dio, dočim su išle tri četvrtine kapetana i njegovo osoblje. Žito i vino, što je zapalo gospodu, imalo se je u gradu Veprincu prodati. Jaganjce imali su Veprinčani davati o Jurjevi, nu tko je htio, mogao je svoje jaganjce otkupiti, jedno jagnje za 3 libre i pol ili za 70 soldina. Pored desetine plaćali su Veprinčani gospodi 21 marku i šest libara, marka po

8 libara, ili 174 libre, kasnije u drugoj polovici 17. vijeka i u 18 vijeku 125 forinti na godinu

Zapisnici veprinačkoga suda pokazuju nam, kako su se praktično provodili zakoni (statuti) istarskih gradova ili općina, stoga i držim, da bi ih valjalo što prije izdati tim više što sam ih ja za štampu priredio.

Za sada su izašli samo zapisnici veprinačkoga suda od g. 1589.—1591. u Vjesniku kr. zem. arkiva za god. 1914. od mene.

8. Bravarski zakon i neki poslovi Glavotočkoga samostana na otoku Krku.

Među glagolskim rukopisima, koji se nalaze u arhivu samostana sv. Mihovila (prije sv. Ivana) u Zadru namjerio sam se na bravarski zakon, koji je vrijedio na otoku Cresu, košto i na nekoliko pravnih posala Glavotočkoga samostana na otoku Krku. Ovaj je zakon prepisan valjda samo u izvratku u jednu bilježnicu (kvadirnicu) franjevačkoga samostana u Glavotoku god. 1538., u koju su si zabilježili sve, što se je ticalo njihovih koza i ovaca ili njihove male živine. Držim, da je ovaj zakon postojao i mnogo prije god. 1538. i da je forma ovoga zakona bila drukčija i potpunija no ona, u kakovoj se nalazi ovaj zakon u rečenoj franjevačkoj kvadirnici. Kako se je ovaj zakon pro-vađao, naročito kako su glavotočki Franjevci odabirali svoga bravara, kako su pravili račun sa bravarom o svojim živinama i kako su dali svoje ovce strići u samostanu, pokazuju razne bilješke u spomenutoj franjevačkoj kvadirnici.

U istoj franjevačkoj bilježnici zanimiv je popis zemljišta, koja su pripadala Glavotočkomu franjevačkomu samostanu. Iz ovoga popisa zemljišta razabiremo, da su imali ustanovljivati medaše tako zvani rotnici, t. j. zaprisegnuti ljudi, a ti su se odabirali između bivših sudaca, vijećnika i islužjenih knezova (općinskih upravitelja ili načelnika). Ovakovi su popisi zemljišta bili potrebiti, jer nije bilo gruntovnih knjiga. Svoja zemljišta obrađivahu Franjevci sami ili ih davahu u zakup pojedinim ljudima. Zanimivo je jošte, da su Glavotočki Franjevci uzimali na svoja zemljišta, koja nijesu mogli sami obrađivati, kmetove. Kmetovi su dobivali neka zemljišta (vinograde i druge zemlje) i živinu. Od cijeloga prihoda morao je kmet davati samostanu jednu trećinu, dočim je rad bio posvema kmetov. Osim zemljišta dobio bi kmet od samostana par volova, s kojima je mogao